

OB TRIDESETLETNICI OBLIKOVANJA TEMELJEV SODOBNEGA SLOVENSKEGA KNJIŽNIČARSTVA

Spomladansko razširjeno zasedanje izvršnega odbora Društva bibliotekarjev Slovenije je bilo 17. in 18. maja 1974 v Črnomlju. Povezano je bilo s spominsko slovesnostjo ob 30-letnici oblikovanja temeljev sodobnega slovenskega knjižničarstva. Slovesnost je bila sončno dopoldne 18. maja v Srednji vasi pri Črmošnjicah, v kraju torej, kjer je Bogomil Gerlanc pred tridesetimi leti kot namestnik vodje oddelka za umetnost in ljudsko prosveto pri Predsedstvu SNOS zasnoval predlog za izgradnjo ljudskih knjižnic (datiran s 23. septembrom 1944) in o katerem je 28. oktobra 1944 razpravljal in sklepal odsek za prosveto na oddelku za umetnost in ljudsko prosveto.

Spominsko slovesnost je povzdignil s svojo prisotnostjo Bogomil Gerlanc sam. V daljšem nagovoru je pojasnil, kako da je zasnoval svoj predlog prav v Srednji vasi. Razčlenil je predlog, katerega avtentično besedilo je po dolgem iskanju šele dan pred slovesnostjo ob pomoči ravnatelja Instituta za zgodovino delavskega gibanja dr. Toneta Ferenca odkril v arhivskih fondih SNOS, ob tem pa je ocenil tudi sklepe posveta, ki je o njegovem predlogu razpravljal.

Navajamo iz njegovih zapiskov za nagovor, ki jih je dal na razpolago uredništvu Knjižnice:

»Naš osvobodilni boj je bil prežet tudi s skrbjo za naše kulturno življenje in nenehno nam je bila pred očmi prav naša knjiga: tista, ki so jo začeli uničevati Italijani že leta 1920 s požigom Narodnega doma v Trstu, in tista, ki so jo Nemci obsodili 6. aprila 1941 na smrt. Kakor je rasla z bojem in zmagami vera v osvoboditev, tako so se razvijale tudi organizacijske oblike našega notranjega, recimo politično-upravnega življenja na osvobojenem ozemlju, a vedno s pogledom v novi čas, ki bo nastopil ob zlomu fašizma.

Po nemški ofenzivi na osvobojeno ozemlje (oktobra in novembra 1943) in posebno po zasedanju SNOO v Črnomlju 19.—20. februarja 1944 se je začela izgradnja oblasti, slovenske državnosti, volitve v okrajne NOO, občine po okrožjih; nastajali so odseki

pri IOOF: za sodstvo, zdravstvo, finance in tudi za prosveto; SNG v Črnomlju, zbor kulturnikov v Semiču januarja 1944, Znanstveni institut. Razvoj je sproti seveda narekoval dopolnitve in spopolnitve odsekov in njih oddelkov. Ob tem je bila v začetku posebno živa skrb za šolstvo z oddelkoma za osnovne in srednje šole. Ob nemški ofenzivi sem kot referent za prosveto deloval v okrožju Ribnica do konca šolskega leta 1943—1944.

Za nadaljnji razvoj dela v odseku za prosveto je bila važna konferenca okrožnih referentov za šolstvo in prosveto v Starem trgu pri Kolpi 6. in 7. julija 1944 pod vodstvom načelnika tov. Borisa Ziherla in zastopnika SNOO tov. Franceta Bevka. Tam smo pregledali dotedanje delo in razpravljali o pripravah za nadaljnje delo. Moje v okrožju Ribnica se je s tem končalo; prevzel sem oddelek za ljudsko prosveto pri tem našem ministrstvu, ali kakor danes rečemo, sekretariatu za kulturo in prosveto.

Znano nam je, da je bil gozd najvarnejša »rezidenca« našega boja in tudi okrilje vseh naših tedanjih oblasti. Od pomladi do jeseni 1942 je bil to središče Kočevski Rog, posebej še od pomladi 1943 dalje in skupaj z Belo Krajino vse do osvoboditve. Zakaj?

To ozemlje je bilo poseljeno s Kočevarji, ki so se do konca leta 1941 v celoti izselili. Vasi so ostale prazne in dejavnost narodno-osvobodilnih sil na tem ozemlju kar najbolj zakonspirirana. Ob veliki roški ofenzivi (julij—avgust 1942) so italijanske vojaške sile prečesale (rastrellamento) ves Rog in požgale te prazne vasi. Vendar so ob glavnih komunikacijah ostale hiše cele, tako tudi Srednja vas in druge vasi ob cesti iz Semiča in dol do Podturna.

Na poletje 1944 so se organi naših oblasti in tudi naše vojske počutili toliko varni in zavarovani, da so začeli zapuščati barake v okrilju roških gozdov, oziroma so začeli »odpirati« nove oddelke ali odseke v teh vasicah na severovhodnem robu Kočevskega Roga. Tako je imela prosveta sicer svoj »sedež« odseka na bazi 80. (Pod Kraguljim vrhom je zraslo v tem času kakih deset barak z »ministrstvom«, medtem ko je bilo središče oblasti na bazi 20.) Tu smo ostali, dokler se ni vsa naša ljudska in vojaška oblast podala v Črnomelj oziroma v njegovo okolico.«

Bogomil Gerlanc je nato prikazal vsebino svojega predloga za izgradnjo ljudskih knjižnic in njegove dopolnitve po sklepkih, ki so bili sprejeti na posvetu 28. oktobra 1973. Spomnil se je svojih sodelavcev prof. Staneta Meliharja in Alberta Široka, s katerima je v povojnem ministrstvu za prosveto izdelal uredbo o ljudskih knjižnicah (UL SNOS in NVS 37/1945/22. sept.). Ta pa je žal ostala samo mrtva črka, ker je pravilnik k uredbi obležal v miznici.

»Postavljena je bila namreč teza,« piše Bogomil Gerlanc, »in z njo tudi potegnjena črta čez nekakšno administrativno ali temu podobno vodenje teh knjižnic, ki da bodo vendar same spontano vsepovsod bujno rasle in se razvijale . . .

Tudi na tem mestu smem reči, da sem in da bom ostal knjigi zvest tudi zaradi hvaležnosti tistim, ki so mi vsadili ljubezen do nje (dom, šola, moje knjižničarsko delo ali sodelovanje pri njem). Zato iskreno želim, da bi v danes ustreznih oblikah uresničili to, v kar sem verjel v tistih časih boja in vere v našo zmago.«

Predsednik DBS dr. Branko Berčič je nato Bogomilu Gerlancu pred hišo v Srednji vasi, v kateri je pred tridesetimi leti zasnoval svoj predlog za izgradnjo ljudskih knjižnic, izročil Čopovo diplomo, najvišje priznanje slovenskemu knjižničarju.

PRİČEVANJE O OSNOVAH SLOVENSKEGA KNJIŽNIČARSTVA

V Institutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani hranijo dva pomembna dokumenta o zgodovini slovenskega knjižničarstva. V fondu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je v mapi 517 (fascikel — Šolstvo XIII) tipkani predlog za izgradnjo ljudskih knjižnic, ki ga je sestavil Bogomil Gerlanc, v mapi 469 (fascikel VIIc) pa tipkani zapisnik o posvetu o Gerlančevem predlogu (odsek za prosveto na oddelku za umetnost in ljudsko prosveto, 28. oktober 1944).

Dokumenta objavljamo v celoti.

PREDLOG ZA IZGRADNJO LJUDSKIH KNJIŽNIC

Knjiga je temelj izobrazbe. Kjer šola neha, tam naj nadaljuje knjiga kot najmočnejše izobraževalno sredstvo. Ta dejstva nam narekujejo, da posvetimo vprašanju knjige in s tem vprašanju ljudskih knjižnic kar največjo pozornost in da že sedaj ustvarimo one osnove, na katerih naj zraste ta temeljna stavba naše ljudske prosvete.

V naslednjem podajam načrt, zamisel, kako naj bi organizirali naše ljudske knjižnice, katere ukrepe bi morali že sedaj storiti in kaj naj se stori ob osvoboditvi.

I.

Organizacijski osnutek oddelka za ljudsko prosveto predvideva tudi ljudske knjižnice, ki naj bodo stvar zasebne, društvene pobude. Dosledno temu predlaga

tudi komisarja za dve veliki knjižnici v Ljubljani (Šentjakobska in knjižnica Delavske zbornice), medtem ko ostalim knjižnicam v Sloveniji ne posveča pozornosti.

Razumljivo je, da nimam pri roki nikakih poročil o stanju knjižnic na ostalem slovenskem ozemlju, a prepričan sem, da so velike in pomembne knjižnice tudi v drugih naših mestih, katerim moramo tudi posvetiti vso pozornost. Oddelek za umetnost in ljudsko prosveto bo skušal dobiti od Pokrajinskih odborov O.F. podatke o tem, po možnosti tiskana poročila teh institucij samih, s čimer bo mogoče pozneje po potrebi izpopolniti ta predlog. V tem pogledu bo torej ta referat in predlog pomanjkljiv in bom svoje zaključke izvajal na temelju sličnosti in podobnosti vseh teh ustanov, kolikor so mi nekatere poznane.

Iz navedenega seveda sledi, da moramo določiti prevzemnike ali komisarje tudi za vse take in slične knjižnice na vsem slovenskem ozemlju, o čemer bo še govora v nadaljnjih izvajanjih.

II.

Knjižnice naj bi ne bile zadeva zasebne pobude ali institucija, ki bi bila le del prosvetnih društev. Delo vseh prosvetnih društev je odvisno od razpoložljivih moči, navzočnosti aktivnega človeka v dotičnem kraju (dobrega pevca, pevovodje, igralca itd.). Z njegovim odhodom je nevarnost, da ta panoga društvenega življenja zaspi. Takih primerov je nudilo društveno življenje v preteklosti vse polno. Knjižnica kot zelo pomembna izobraževalna in vzgojna institucija pa ne sme zaviseti od teh in sličnih vplivov, ampak mora ostati njeno delo vsaj v glavnem konstantno in enotno. Zato predlagam:

Vse ljudske knjižnice naj bodo državna ustanova tako, kakor je šola. Ljudske knjižnice vključimo v šolo in jo izročimo šoli in ne posameznikom in društvom. Knjižnicam posvetimo isto skrb kakor šoli.

Ta predlog utemeljujem:

1. Knjižnica je shramba in vir lepe knjige za vse ljudi enega kraja, okoliša, obrata. Tako je torej knjiga družabno koristna, je sama na sebi in svoji umetniški ideji socialna in v svoji koristi (idejni in duhovni) velika in neprecenljiva.

2. Knjiga je med najpomembnejšimi vzgojnimi in izobraževalnimi činitelji. Zato mora biti v rokah ljudi, ki to stran knjige znajo in morajo pravilno presoditi in pravilno in smotrno uporabljati. Ta instrument ljudske vzgoje in izobrazbe mora dobiti trdnost svojega obstoja in dela, mora biti organizacijsko med seboj povezan in povezan s šolo. Vse to nam nudi le skupnost v vsedržavni ustanovi.

3. Ob iniciativni posameznika ali društva je nevarnost, da bi postala knjižnica enega kraja le barometer večje ali manjše ljubezni posameznika do knjige, kar se pa zaradi njene socialne funkcije ne sme zgoditi (kakor tudi zaradi vseh drugih nalog lepe knjige in dobre knjižnice); njeno delo ne sme zaviseti od tega, marveč ji mora biti zajamčeno nemoteno redno in nepretrgano delo povesod, kjer je in kjer živi. Res je, da bi ta nevarnost ne bila podana za knjižnice v mestu, pač pa bi trpele naše vaške knjižnice na tem tako, kakor so bolehale prej, o čemer bi nam statistični material najbolj točno dokazal.

4. V naših knjižnicah mora biti vsemu narodu dostopna naša lepa in dobra knjiga, ki je njemu namenjena. Tej kategorični zahtevi bomo ustregli le v izvedbi gornjega predloga, kjer bo nujnost tega sledila iz same organizacije in notranjega življenja vseh naših knjižnic.

5. Taka organizacija naših knjižnic bi bila tudi zelo velikega pomena za vso našo knjižno produkcijo (za avtorje in za založništva, in to v slučaju, da bi ostalo stanje tudi v bodoče v glavnem nespremenjeno, a tembolj, ako bi postala založništva državna ustanova).

6. Naše knjižničarstvo je danes skoro v celoti uničeno in na tleh. Naših knjižnic skoro ni več. Gradili bomo tudi na tem polju iznova in to nam narekuje, da zgradimo naše knjižnice na novem in trdnem temelju za ta in za bodoče rodove.

7. Naš partizan je od prvih dni naše osvobodilne borbe dalje posvečal slovenski knjigi svojo ljubezen in doprinalaš zanjo tudi žrtve. Mi vsi smo dolžni, da to ljubezen prenesemo v ves narod in da skupno gojimo to lepo tradicijo.

8. Predlog je tudi v skladu s odlokom SNOS, ki predpisuje NOO značaj, območje in naloge, kjer je v 5. členu določeno, da NOO »pospešujejo težnje za socialnim, gospodarskim in kulturnim napredkom ter vodijo ljudsko dejavnost s smotrom neprestanega dviganja gmotne in duhovne ravni kraja, okraja in okrožja«. (Glej Uradni list št. 2.)

Zaradi pomanjkanja raznih poročil in drugega statističnega gradiva mi je nemogoče prednje utemeljitve podpreti tudi s potrebnimi podatki, ki jih bi po potrebi kasneje predložil.

III.

V naslednjem podajam osnutek za izgradnjo in ustanovitev ljudskih knjižnic na vsem slovenskem ozemlju.

1. Kje naj bi bila ljudska knjižnica?

Na vsaki šoli za ves šolski okoliš naj bi bila samo ena državna in edina knjižnica, ki naj bi bila del šole tistega okoliša, t. j. tistih KNOO, ki tvorijo šolski okoliš dotične šole. Nosila bi tudi ime po šoli, npr. Ljudska ali narodna knjižnica v Loškem potoku. Na šoli naj bi bil določen primeren in svrhi odgovarjajoč prostor in inventar. (Priporočati je, da Odsek za obnovo predvidi v svojih načrtih za gradnjo šolskih poslopij tak prostor in izdelava načrte za enotni inventar v soglasju s komisijo, ki jo predvidevam v poglavju VII.)

2. Kdo naj nosi materialno skrb za knjižnico?

KNOO in drugi osvobodilni odbori bi morali skrbeti za knjižnico tako, kakor skrbijo in bodo skrbeli za šolo svojega okoliša v smislu tzd. določil in zakonov, ki do danes še niso uveljavljeni.

3. Kdo bo vodil knjižnice?

Ker so knjižnice državne, narodne ustanove priključene šoli, bi knjižnice vodilo učiteljstvo dotične šole, ki ima že po svoji službeni dolžnosti in nalogi potrebno temeljno izobrazbo za to delo. V večjih krajih bi bilo potrebnih več moči in obratno, kar bi izhajalo tudi iz same organizacije šole (eno- ali večrazredna šola). Vodja knjižnice bi bil uradno odgovoren za vse delo knjižnice v moralnem in materialnem pogledu. Njegova dolžnost bi bila, da vzgaja iz vrst mladine svoje pomočnike in bodoče knjižničarje.

To delo učiteljstva v narodnih knjižnicah bi bilo obsežno v predpisanem obveznem delu učiteljstva ter bi se to delo tudi ocenjevalo po strokovnih nadzorNIKih, kakor sledi iz poglavja IV.

4. Strokovna kvalifikacija in usposobljenost?

Čim bi bili podani pogoji, naj bi bili tečaji za knjižničarsko delo, v katerem bi se vsaj nekaj učiteljev posameznih okrožij vpeljalo v to delo, a v vse učiteljske tečaje in v bodoče tudi na učiteljišča in v vse slične šole (gospodinjske, gospodarske i. dr.) naj se uvede predmet o knjižnicah in knjižničarstvu v obsegu, ki ga bo določila komisija kakor pod III/1.

5. Prve knjižnice, nakupi in dodeljevanje knjig itd.?

Ponovim, da so skoro vse naše knjižnice uničene in od knjig ... vseh naših knjižnic, (javne, društvene, mladinske itd.) ki jih navaja Statistični pregled prosvet. oddelka banske uprave v Ljubljani za leto 1939/40, ni danes v knjižnicah niti 1/5! Tudi zaloga knjig pri naših založništvih (ogromne zaloge knjig Mohorjeve družbe v Celju, Cirilove tiskarne v Mariboru, Umetniške propagande in drugih manjših založništev so menda v celoti uničene po okupatorju) ne bodo mogle kriti in zadoščati za ustanovitev knjižnic povsod, kjer bi bilo to nujno in potrebno. (V zvezi s tem bo izdelal odsek za prosveto — oddelek za umetnost in ljudsko prosveto poseben predlog radi prvih in nujnih izdaj.) Dalje ne bodo tudi denarni

viri vsaj v začetku zadostni za kritje stroškov za nabavo potrebnih knjig. Zato predlagam, da bi se povsod tam, kjer je še kaj ostankov knjig kakršnekoli knjižnice (javne!), prenesle te knjige v šolo, ki izvrši popis teh knjig po enotnem sistemu, knjige se spravi in zakonspirira ter čaka nadaljnjih navodil, kakor sledi iz poglavja VII/2 in 3. Te knjige bi bile prva osnova za knjižnico dotičnega kraja ali več krajev.

Te knjižnice in tudi vse ostale, ki bi bile kasneje ustanovljene na vseh šolah Slovenije, bi dobivale primerno število izvodov vseh knjig, ki bi izšle in ki bi bile za te odn. posamezne knjižnice primerne in bi odgovarjale potrebam teh knjižnic. Event. pasivnost posameznih krajev — okolišev bi nikakor ne smela vplivati na zadostno nabavo vseh primernih izdaj v zadostnem številu. Katere knjige in število izvodov bi uprave samih knjižnic predlagale okrožnim knjižnicam, ki bi izvrševale naročila in dodeljevanje novih in tudi vseh ostalih knjig, kakor sledi iz poglavja IV. naloge okrožnih knjižnic.

Iz tega sledi, da bi morala biti vsa založništva tesno povezana s to institucijo, kar bi bilo seveda v veliko korist naši knjigi v vsakem oziru.

O oskrbovanju vaških knjižnic s tujejezičnimi knjigami (srbohrvatske knjige, ruske knjige in dr.) naj bi odločale okrožne knjižnice na predloge teh knjižnic. Vsaj v prvih letih bi bilo nujno potrebno voditi strogo kontrolo nad vso tujo literaturo v vseh naših knjižnicah, radi nac. vzgojnih in političnih ozirrov.

Vsa ona dela, ki bi event. ne spadala v manjše, krajevne knjižnice, bi bile v okrožnih knjižnicah, odkoder bi jih člani krajevnih knjižnic dobivali preko svoje krajevne knjižnice.

Podrobnosti bi se izdelale kasneje v komisiji.

6. Notranja organizacija knjižnic in njih delo?

Vse narodne knjižnice bi imele enotno organizacijo (za mesta in deželo). Podeželske bi imele dva glavna oddelka in to:

a) **mladinski oddelak** za šolsko in pošolsko mladino

b) oddelak za odrasle, ki bi se delil po potrebi v pododdelke: leposlovje, gospodarstvo, domoznanstvo, zdravstvo, srbohrvatske in ruske knjige itd.

Vse ostalo (katalogi, kartoteke, označevanje in drugo potrebno) bo enotno uredila in predpisala komisija. Enako tudi višino izposojevalnine, ki naj ne bo različna za kraje, ampak enotna povsod, kakor sledi iz naslednjega poglavja.

Podeželske knjižnice bi naj bile odprte vsaj enkrat v tednu zvečer in vsako nedeljo dopoldne. V mestu bi se to uredilo po potrebi in razmerah.

K točki a tega poglavja glej še poglavje V/1.

7. Gmotna plat, denarni viri, volila in dr.?

V vseh knjižnicah bi se knjige izposojevale le proti odškodnini — izposojevalnini. Izjemna bi bila le mladinska knjižnica, kolikor bi se knjige oddajale mladini v zvezi s poukom, kakor je bilo to tudi doslej, o čemer govori še poglavje V/1. Izposojevalnina in odškodnina za izgubljene ali pokvarjene knjige je nujna iz sledečih razlogov:

a) čitatelj bo dolžan paziti na knjigo

b) čitatelj bo tako knjigo kot predmet moral tudi ceniti

c) čitatelj in vsa javnost bo s tem pripomogla k večjemu razmahu svoje knjižnice in s tem tudi k manjši obremenitvi svojega krajevnega proračuna.

č) zagrešeno bi bilo, da bi se oddajale knjige brezplačno, ko bi morala skupnost knjižnico vzdrževati. Kdor se knjižnice poslužuje, kdor s tem množi svoje znanje, naj zato tudi žrtvuje nekaj. V bodočnosti bo vsakemu našemu človeku moral biti zagotovljen primeren zaslužek za vse njegove potrebe in od tega naj čitatelj žrtvuje tudi nekaj za knjige v obliki izposojevalnine.

Ostale potrebe denarnega značaja bodo morale biti obsežne v proračunu enako in slično šolam, kar bo sledilo še iz naslednje točke.

Volila v denarju in knjigah bi knjižnice obdržale za sebe (npr. izkupički raznih prireditvev) in bi s tem spolnjevale svojo zalogo, bi tekmovala z ostalimi knjižnicami. Knjige, ki pa bi ne imele prave vrednosti in pomena za to knjižnico, naj bi se odstopile svoji okrožni knjižnici ali pa centralni knjižnici (raritete!).

8. Sodelovanje in udeležba KNOO pri knjižnicah?

Slično Rod. svetom bi tudi knjižnica imela svoj sosvet, v katerem bi bil vodja knjižnice, zastopniki KNOO, SPZZ in ZMS. Njihovo delo in dolžnost bi bila, da vsakega pol leta enkrat pregledajo materialno poslovanje knjižnice, stanje iste in se brigajo za oskrbovanje knjižnice z vsem potrebnim za nemoteno redno poslovanje (prostor, kurjava, luč, oprema, čas izposojevanja) in stavijo predloge za nabavo knjig, razširjenje oddelkov in pododdelkov in sodelujejo pri raznih prireditvah knjižnice.

Natančnejše naloge, dolžnosti in pravice bi se določile kasneje po zaslišanju pristojnih činiteljev in strokovnjakov.

9. Knjižnice v obratih?

Večji obrati (tovarne in slična podjetja) s primernim številom ljudi bi lahko imeli svoje knjižnice, ki pa bi morale biti vključene v celotno organizacijo ljudskih knjižnic v organizacijskem in upravnem oziru. Te knjižnice bi morale voditi le kvalificirane moči, ki bi za to svoje delo bile odgovorne svojim nadzornim organom.

Podrobnosti o ustanovitvi takih knjižnic naj bi se izdelale po potrebi kasneje.

10. Knjižnice v mestih?

Kjer že obstojajo javne knjižnice (Šentjakska, Delavske zbornice itd.), naj bi do njih likvidacije delovale pod nadzorstvom, ki upravlja ostale javne knjižnice, a čimprej naj bi se izvršila njih likvidacija. V ostalem naj bi se tudi v mestih ustanovile knjižnice po istem vzorcu kakor na deželi in sicer za posamezne okraje ali za več okrajev skupaj (po šolskih okoliših ločeno ali skupno). Organizacija teh knjižnic bi bila seveda širša in naj bi odgovarjala potrebam svojega okoliša. Kjer so naše slovenske knjižnice uničene (Maribor, Celje, Celovec itd. dalje Trst, Gorica . . .), naj bi se knjižnice takoj ustanovile in naj bi ne bilo dovoljeno ustanavljati zasebnih knjižnic.

11. Posebne naloge ljudskih knjižnic?

Vse te ljudske ali narodne knjižnice bi naj prirejale v zvezi s svojim delom primerna in potrebna predavanja in tudi razstave, kolikor bi tega ne izvršile okrožne knjižnice. (N. pr. razstava del domačega pisatelja, razstava ob jubilejih raznih pisateljev, ob primernih dogodkih itd. itd.).

IV.

Vse ljudske ali narodne knjižnice enega okrožja bi bile povezane s svojo okrožno knjižnico, ki bi na sedežu okrožja (ta bo gotovo v največjem kraju območja okrožja) opravljala istočasno tudi naloge ljudske knjižnice za tisti kraj (mesto, trg itd.).

To knjižnico naj bi vodila po možnosti kvalificirana oseba, kateri bi bile dodeljene v pomoč sposobne osebe iz vrst učiteljstva tistega kraja (osnovne in vse ostale šole), ki bi imelo potrebno kvalifikacijo in še pomožno osebje.

Ta knjižnica bi vodila v nadzornem in tudi v vseh ostalih pogledih vse knjižnice svojega okrožja in vodja te knjižnice bi tudi vršil nadzor nad temi knjižnicami, zbiral od njih potrebna poročila, dajal navodila in smernice za delo, oskrboval in vodil pregled nad vsemi deli, ki bi izšla in se pojavila na knjižnem trgu, in v smislu predlogov sveta vsake ljudske knjižnice in na temelju finančnih kritij sporazumno dodeljeval potrebno število knjig posameznim knjižnicam. Cim bi se ugotovil ključ za to razdelitev, bi bil ta posel zelo enostaven.

Ta knjižnica bi skrbela za predavanja v zvezi s svojim delom in v zvezi s knjigo sploh. Dalje bi tudi prirejala v svojem sedežu in tudi na celem svojem območju primerne razstave knjig, kakor je to predvideno tudi v poglavju III/11.

Naloga te knjižnice bi bila tudi ta, da prvenstveno zbira vso ono literaturo, ki je za to okrožje važna v leposlovnem, znanstvenem, ekonomskem, zgodovinskem oziru itd.) N. pr. tiske iz tiskarn svojega območja, vse izdaje pisateljev iz svojega območja, vsa zgodovinska dela svojega ozemlja itd. itd.).

Te knjižnice bi morale biti založene z vso znanstveno literaturo in bi jo po potrebi oddajale interesantom iz svojega območja preko krajevnih knjižnic. (Glej poglavje III/5.)

Okrožne knjižnice bi se razvile sčasoma v študijske knjižnice, kjer takih knjižnic še ni. (Maribor je, Celje ni, itd.)

Ker bodo okrožja verjetno velika, bi se morda uredila še vmesna stopnja okrajnih knjižnic (posebno v krajih, kjer bodo višje organizirane šole, srednje šole itd.), ako bi se za to pokazala potreba. O tem naj bi razpravljala predvidena komisija, a čas bo sam pokazal, ali bi bilo to potrebno. (N. pr. če bo cela Dolenjska eno okrožje, bi bila v Novem mestu okrožna knjižnica, v Kočevju, Črnomlju ... pa vmesna okrajna večja knjižnica.)

Pri vseh študijskih knjižnicah bi bile tudi čitalnice, kar seveda izhaja samo iz sebe.

Okrožne knjižnice bi vzdrževali okrožni odbori na isti način, kakor bi bilo to določeno za krajevne knjižnice. Prosvetni odbor okrožja bi skupno z vodjo okrožne knjižnice in event. z nekaterimi člani te knjižnice upravljal knjižnico v smislu in slično (pogl. III/8).

Poleg te okrožne knjižnice bi seveda lahko obstajale v tem kraju ali kje drugje v okrožju še posebne čiste strokovne knjižnice združenj, ustanov in šol, kar je razvidno tudi iz poglavja V/2 in 3.

Vse okrožne knjižnice bi bile povezane s centralno knjižnico v Ljubljani (Univerzitetno), ki naj bi imela v to svrho posebno moč in oddelek.

Knjižnice, ki jih je doslej vzdrževala oblast ali pa zasebne ustanove.

S tako organizacijo vseh naših javnih knjižnic bi v bodoče odpadle sledeče

V.

1. Mladinska šolska knjižnica:

Vsaka naša osnovna in vse druge šole so imele svoje mladinske knjižnice. L. 1939/40 je štelo število teh knjig ... izvodov. Vse te knjižnice so verjetno le z malimi izjemami uničene. Zaradi velikega nerazumevanja odločujočih činiteljev kakor tudi zaradi pomanjkanja kreditov so bile ponekod te knjige v zelo slabem stanju, zastarele itd., da bi se iz raznih razlogov sploh ne smele več oddajati mladini. (Zdravstveni, estetski itd.) Te knjižnice so dosegale svoj namen le tam, kjer se je učitelj tej nalogi z ljubeznijo posvetil, ker prosvetna oblast ni dala v tem pogledu nikakih specialnih navodil in seveda tudi ni zahtevala ničesar. Ako smo imeli prej posebne nadzornike za šolske vrtove, bomo sedaj tudi mladinski knjižnici morali posvetiti potrebno pozornost, ki bo, sklepam, ravno v tem organizacijskem sestavu bolj dosegala svoj namen.

Isto velja v večji ali manjši meri tudi za knjižnice srednjih in njim sorodnih šol, ki so bile po veliki večini zastarele, ker ni bilo kritja za nabavo knjig. Iz izkušnje vem, da se je mladina v veliki meri posluževala javnih knjižnic, kar je spet razlog več, da uredimo vprašanje knjižnic enotno in jih izročimo v roke odgovornim in usposobljenim ljudem.

Mladinskim oddelkom naših knjižnic bi morali posebno v mestih posvečati veliko pozornost. Po potrebi bi se v posamezne razrede lahko oddajale cele zbirke. V smislu sodobnih učnih načel in potreb za delo v razredu si pa tudi posamezni

razredi lahko osnujejo svoje razredne knjižnice, kar pa bi bila zadeva dotičnega učitelja samega.

Vsa ostala vprašanja, ki so v zvezi s temi oddelki knjižnic, bi se uredila kasneje.

2. Učiteljske knjižnice: na vseh šolah so bile doslej tudi posebne učiteljske knjižnice. Po veliki večini so tudi te trpele na pomanjkanju kreditov in so bile torej zastarele. V kolikor so še ohranjene, so po veliki večini brez sodobne strokovne in druge literature. V teh knjižnicah pa je bilo mnogo leposlovja, ki sicer sem ne spada in je mnogokje ležalo mrtvo.

V bodoče naj bi imele te knjižnice le **strokovno** literaturo in naj bi ne naročale ono, kar bo na razpolago v krajevni knjižnici.

S tem, da odpadeta ti dve knjižnici, bodo prihranjeni izdatki iz splošnih virov, ki so se doslej v ta namen izdajali in so ustvarjali ponekod in menda v največ slučajih le mrtve kapitale.

3. Razne druge knjižnice: v raznih okrajih so bile npr. okrajne učiteljske knjižnice, ki pa zadnjo dobo niso dobivale več kreditov in so po večini zaspale. Dalje so bile morda še druge razne knjižnice zdrževane z javnimi sredstvi in ki so bile tudi le omare s knjigami brez stika z javnostjo in torej brez vrednosti. Za te knjižnice velja isto, kar za prvi dve in bi se naj uredile le kot strogo **strokovne knjižnice** za dotično okrožje, ako bi ne bila že kje za večji okoliš taka strokovna knjižnica (npr. knjižnica Pedagoške centrale v Mariboru).

Iz vseh teh knjižnic naj bi se zbrale knjige v novo okrožno knjižnico. Z njih likvidacijo bi odpadlo že navedeno drobljenje kreditov in sil in bi bilo delo enotno in koncentrirano. Knjige bi ne ležale več mrtve in prepuščene brezplodnemu koncu z razvlačenjem knjig teh in takih knjižnic, kar je važno sedaj za nas tembolj, ker je bilo toliko naših knjig uničenih.

VI.

Za izobrazbo kvalificiranih moči naj se čimprej ustanovijo in priredijo tečaji za učiteljstvo vseh vrst šol. Na tečajih za učitelje in v bodoče na vseh učiteljskih šolah kakor tudi na vseh strokovnih šolah, ki vzgajajo bodoče učitelje za to ali ono stroko (gospodarske, gospodinjске itd.) naj bi bil v zadnjem letniku obvezen predmet o knjižničarstvu s praktičnimi vajami in ekskurzijami. Tudi na vseh ostalih šolah naj bi se tej panogi posvetila primerna pozornost.

VII.

Čimprej naj bi se ustanovila komisija — odbor strokovnjakov in drugih oseb, ki se pečajo s tem vprašanjem, da sestavi na temelju tega ali sličnega predloga organizacijske osnove za te knjižnice. Do tedaj, kakor tudi za čas osvoboditve naše zemlje in za prvo dobo po osvoboditvi naj bi bili izvršeni sledeči nujni ukrepi.

1. Vsem javnim in vojaškim oblastem naj se izda nujen in strog poziv za čuvanje in očuvanje vseh in vsake knjige na našem ozemlju. V vojaških edinicah naj bi posebno politikomisarji posvečali temu vprašanju potrebno pozornost. Na okrožnih in okrajnih odborih pa je to naloga prosvetnih odsekov.

2. Vse knjige raznih knjižnic na vsem osvobojenem ozemlju naj se takoj sedaj ali ob osvoboditvi zberejo in oddajo šoli dotičnega kraja, v mestih pa mestnim ali sličnim knjižnicam, ki morajo takoj izdelati popis teh knjig in prevzeti knjige v svoje varstvo in odgovornost. S tem bomo preprečili vsako samovoljno raznašanje knjig in tudi njih uničevanje. To naj bi veljalo za vse knjižnice, ki so obstojale in ne delujejo, kakor tudi za vse knjige iz zaplenjene imovine.

3. Dokler se ne ustanovi v pogl. VII. predlagana komisija in se ne osnuje pri primerni ustanovi organizacijski odsek za te knjižnice v smislu tega predloga,

naj ima vse te knjige pod t. 2. v svojem varstvu Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOS, ki imenuje za posamezna okrožja svoje zaupnike in preko njih urejuje tudi to vprašanje knjig in zbira sezname vseh teh knjig.

4. Nujno je potrebno, da se določijo osebe s primerno kvalifikacijo in znanjem ter pravilnim odnosom do tega vprašanja, ki bodo pooblaščenec takoj z osvoboditvijo prevzeli knjižnice v vseh naših mestih (Maribor, Celje, Trst (!!!), Gorica, Celovec itd.), kakor tudi knjižnice raznih društev, ki so bile razpuščene in ki bi ne mogle ali smeje obnoviti svojega dela (Prosvetna zveza, Zveza kult. društev, Sokolska društva in dr.), v kolikor bi ne bilo to rešeno že z imenovanjem komisarjev za ta društva in njih imovino, vendar bi tudi v tem slučaju poskrbeli, da rešimo knjižnice takoj v smislu gornje točke (2).

5. Ti okrožni pooblaščenec bi imeli dolžnost in pooblastilo, da imenujejo potrebne pooblaščenec za knjižnice na svojem območju in izvršijo vse potrebno v smislu točke 2. tega poglavja.

6. Ustaviti vsako delovanje vseh knjižnic na vsem osvobojenem ozemlju Slovenije in v vsej Sloveniji sploh vse do tedaj, da bodo razmere toliko urejene, ko ne bo nevarnosti, da bi šle izposojene knjige v zgubo in dokler ne bo vprašanje naših knjižnic tudi v glavnem rešeno.

Kakor že omenjeno nekje sem sestavil prednji predlog brez vsake priročne literature o tem vprašanju in naj velja le kot osnutek za morebitno razpravljanje o tem vprašanju.

Dne 23. sept. 1944.

Bogomil Gerlanec, l. r.

Pripis: Čitalnice naj bi bile ločene od knjižnic, o čemer bo podpisani predložil poseben osnutek.

ZAPISNIK

o posvetu, ki ga je sklical Odsek za prosveto na Oddelku za umetnost in ljudsko prosveto dne 28. oktobra 1944., kjer se je razpravljalo o organizaciji javnih ljudskih knjižnic. Posveta so se udeležili:

- tov. Jože Zemljak, načelnik Odseka,
 - tov. dr. Franjo Zwitter, direktor Znanstvenega inštituta,
 - tov. Jože Udovič, tajnik ZJ,
 - tov. Mile Klopčič, vodja Oddelka,
 - tov. Bogomil Gerlanec, namestnik v. odd.,
 - tov. Viktor Smolej, vodja Oddelka za srednje šole,
 - tov. Winkler Venceslav, vodja Oddelka za osnovne šole,
 - tov. Cene Kranjc, bibliotekar, član Agit. Prop. Komisije,
 - tov. dr. France Škerlj, profesor član Agit. Prop. Komisije,
 - tov. Srečko Pečar, član Oddelka za ljudsko prosveto.
- Posvet je vodil tov. Jože Zemljak, zapisnikar tov. Srečko Pečar.

Za osnovo razprave na tem posvetu je bil predlog, katerega je predložil tov. Bogomil Gerlanec, ki je temu zapisniku priložen.

Na predlog tov. dr. Fr. Zwittra je bila najprej razprava o poglavju VII. Od-stavek 1. in 2. glede nujnih ukrepov za očuvanje knjižnic, arhivov itd. Sprejet je bil predlog Odloka, katerega bosta odsek in ZJ predložila predsedstvu SNOS s potrebno utemeljitvijo. Predlog naj pride čimprej v razpravo in odobritev. Čim bo Odlok razglašen, bodo izdana potrebna navodila za njegovo izvedbo. Istočasno bo predložen sličen predlog tudi Glavnemu štabu, ki naj uredi to vprašanje v vojski in se bo istočasno priporočilo, da bi prevzel vršenje tega posebnega organa pri

Glavnem štabu. V zvezi z Odlokom bo potrebno izvesti kampanjo v javnosti, časopisju in na vseh prireditvah.

Prepis Odloka je priložen zapisniku.

S tem se je prešlo na razpravo o predlogu, ki je bil razdeljen med vse navzoče. V razpravo so posegli vsi in zaključek iste je bil sledeči:

Javne ljudske knjižnice naj ne bodo državna ustanova, ampak naj se v njih kakor v vsem ostalem javno prosvetnem delu naroda izraža njegova pobuda in naj bodo barometer prosvetnega dela dotičnega kraja. Javno knjižnico naj osnuje vsaka volilna edinica. Razvoj in zrelost sodobnega slovenskega človeka nam daje vero, da bo znal on sam odstranjevati one hibe in napake, ki so se v preteklosti na tem polju javnega prosvetnega dela godile in ki so s tem škodovala razvoju naših javnih knjižnic. Predlog je to deloma dopuščal v zvezi z ustanavljanjem knjižnic v mestih in obratih ter s prihodom knjižnic v roke sposobnih ljudi naroda, ko bi bili za to vzgojeni. Knjižnice naj bodo torej temelj bodočih prosvetnih društev in naj se k ustanavljanju istih čimprej pristopi.

Pri vodstvu knjižnic bo brez dvoma pripadlo učiteljstvu vseh vrst šol, a posebno učiteljstvu osnovnih šol glavno delo, vendar je sodelovanje najširših plasti naroda pri tem nujno in s tem bomo tudi vzgojili in vzgajali kadre sposobnih knjižničarjev, kar predvideva tudi predlog v poglavju III/3.

Po tej načelni razpravi o predlogu se je prešlo k posameznostim predloga pri čemur se ugotovi:

a) V organizaciji prosvetnih društev bo moral biti poseben odsek za knjižnice, ki bo izvedel in vodil njih delo, kakor sledi tudi iz predloga.

b) Vzgoji sposobnih kadrov za to delo bomo morali posvetiti vso pažnjo in pouk bo moral segati tudi v osnovno šolo. Tov. Cene Kranjc naj bi izdelal o tem načrt, kakor ga predvideva predlog v poglavju III/4.

c) Javne knjižnice bodo morale imeti vso podporo naših oblasti, od najnižje do najvišje edinice. Vse organizacije Osvobodilne fronte (KPS, ZSM, SKOJ, SPZZ, OF itd.) bodo dolžne po svojih močeh in po svoji liniji vplivati in pomagati pri njih ustanavljanju, delu in razvoju.

č) K točki 5. poglavja III. predloga bodo v smislu prvega sklepa tega posveta sledila navodila za prehodno dobo, ko bodo knjižnice verjetno ne zavzele še onega razmaha v svojem delu in poslovanju. Nadzoru nad vso tuje jezično literaturo v naših knjižnicah bo potrebno posvetiti največjo pozornost, kar bo veljalo še posebej za naše obmejne kraje.

d) Ostale točke poglavja III. so točne. Poudarja se, da bodo morale imeti javne knjižnice tudi mladinske oddelke, čeprav bodo imele tudi šole svoje mladinske knjižnice. Tem oddelkom bomo morali posvečati posebno pažnjo, kar bo naloga okrožnih prosvetnih zvez, odn. nadzornih organov (bibliografije mladinskih del itd.)

e) K točki 10. poglavje III. soglašaja anketa v tem, da se ne bo smelo dovoliti ustanavljanje javnih knjižnic, ki bi bile trgovskega značaja.

Poglavje IV. se v celoti odobri v smislu načelnega sklepa tega sestanka. Na sedežu vsakega okrožja naj se ustanovijo študijske knjižnice, kjer še niso, ki bodo imele svoje posebne naloge. Seveda bodo poleg teh tudi javne knjižnice v vsakem okrožju, odn. okrožnem mestu. S tem v zvezi pride v razpravo vprašanje dolžnostnih izvodov, organizacij teh knjižnic ter njih povezanost s centralno knjižnico v Ljubljani. Tov. C. Kranjcu je poverjena naloga, da izdela o tem ošutek s sodelovanju tovarišev, ki poznajo to vprašanje.

Ugotovitve predloga v poglavju V. so točne in bo pri bodoči organizaciji naših knjižnic potrebno vse to upoštevati.

V vseh večjih krajih, posebno v mestih in industrijskih krajih naj bi se ustanovile javne mladinske knjižnice s čitalnico poleg bogato založenih mladins-

skih knjižnic v šolah. Za mladino srednjih šol bi take knjižnice ne bile potrebne in nujne, ker bodo to opravljale javne in študijske knjižnice, a vse srednje šole bodo morale imeti za dijaštvo in pouk svoje dobro založene knjižnice, ki so za uspešno delo v šoli nujno potrebne.

Vzgoji sposobnih knjižničarjev naj se čimprej posveti vsa pozornost in naj se v to svrhu izdelajo potrebni predlogi in osnutki v smislu poglavja VI. predloga in sklepov tega posveta, kakor so razvidni iz zapisnika.

K poglavju VII. točka 1. in 2. je bil sprejet že v začetku posveta predlog Odloka. Čim bo Odlok sprejet, bo potrebno zainteresirati za to vprašanje tudi Glavni štab, ki naj bi poveril izvedbo tega posebnemu zastopniku, kateri bi sodeloval v teh vprašanih skupno z Odsekom, kar bo posebno važno ob osvobajanju vseh predelov naše domovine do prevzema oblasti po naših organih.

Čim bo predloženi Odlok zadobil z objavo zakonito moč bodo izdani potrebni ukrepi skupno z ZJ v smislu točke 3. tega poglavja. Člani ZJ in Odseka bodo izdelali glede tega končnoveljavne predloge.

Enako bo potrebno izdelati predloge za prevzem vseh knjižnic v smislu točke 4. tega poglavja. V ta namen bo potrebno zbrati še podatke o vseh knjižnicah v območju bodoče Združene Slovenije. Ti pooblaščenca za prevzemanje knjižnic naj bi imeli široka pooblastila in tudi pomočnike za območje svojega okrožja.

S tem je bil predlog izčrпно obdelan. Predlagatelju se naroči, da predlog o organizaciji prosvetnih društev, katerega je predložil Odseku v smislu sklepa današnjega posveta izpopolni.

Ob razpravi o organizaciji knjižnic so se pojavila še razna vprašanja, ki so s tem v zvezi in o katerih se je na sestanku razpravljalo. Tako med drugim tudi vprašanje restitucije naših knjižnic iz različnih knjižnic na tujem ozemlju. V to svrhu bi bil potreben pregled posameznih del. Nadalje bi bilo nujno, da bi reševali to vprašanje skupno z Glavnim štabom, odnosno njegovim poverjenikom za ta vprašanja v smislu sklepov tega posveta.

Misliti bo treba tudi na potovalne knjižnice, v kolikor bo potreba za njih ustanavljanje.

Vprašanju članstva šolske mladine v javnih knjižnicah bomo morali posvetiti pozornost, ker to vprašanje prej ni bilo rešeno.

Na pedagoških tečajih Odseka bodi posvečenih nekaj ur vprašanju naših knjižnic, njih čuvanju in ohranitvi ter delu v knjižnicah.

Odseku odnosno Oddelku za ljudsko prosveto naj bi bil dodeljen referent za knjižnice.

Ena prvih in glavnih nalog pri delu v naših javnih knjižnicah bo izdaja potrebnih bibliografij, ki jih bodo prejemale vse knjižnice in ki bi delo teh knjižnic podpirale in tudi pravilno usmerjale pri nakupih itd.

Posvet je izvenel v tem, da moramo skrbeti za ustanavljanje in ustvarjanje čim več knjižnic med našim narodom in da moramo že sedaj najti temelje, da bodo knjižnice enotno in pravilno organizirane, kar bo omogočilo točen pregled njih dela, s čimer bo mogla prosvetna organizacija kakor tudi prosvetna oblast imeti ob vsaki priliki jasno sliko o napredovanju in uspehih, ki jih morajo ravno javne knjižnice na polju ljudsko prosvetnega dela nuditi.

Dne 28. oktobra 1944.

Zapisnikar:
Srečko Pečar l. r.